

KİTAP İNCELEMESİ/ BOOK REVIEW

İŞİL ÇAKAN HACİİBRAHİMOĞLU, CUMHURİYET VE HÜMANİZMA ALGISI, TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, İSTANBUL, 2012, 343 SAYFA, ISBN 978-605-360-648-2.

Gülhan SEYHUN¹

¹Altınbaş Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul
gulhan.seyhun@altinbas.edu.tr

Geliş Tarihi/Received Date: 09/10/2020 **Kabul Tarihi/Accepted Date:** 22/10/2020

İnsan türünün günümüzden yaklaşık 200 bin ile 150 bin yıl önce yaşadıkları tahmin edilen Homo sapienslerle başladığı kabul edilir. Ancak insanlık tarihi, insanın düşünmesiyle ve bu düşüncesini doğaya aktarmasıyla başlamış ve tarihi süreç içinde nesilden nesile sanat, bilim ve teknoloji ürünü olarak görünür olmuştur. Tüm zamanlar boyunca farklı coğrafyalarda ve farklı kültürde yaşayan bu insanlar, yaşadıkları toplumda birlikte yaşamının kurallarını oluşturmaya başlamışlar, çoğunlukla gözlerini açtıkları dünyayı olduğu gibi kabullenmişler bazen de toplumu ve kuralları sorgulayarak kendileri için en iyiyi bulmaya çalışmışlardır. Ne zaman ki özgür düşüncüyü benimsemişler, o zaman insan olma onuruna yakışır imkânlarla sahip olma şansı yakalamışlardır. Bu süreçte toplumlar, genel olarak İkel toplumdan feodal din-tarım toplumuna, Sanayi Devrimi ile kentsel-endüstriyel topluma ve son olarak da bilgi toplumuna dönüşmüştür. Genel olarak toplumların gelişim evreleri birbirine benzese de her toplumun bu gelişimlere ayak uydurmasında farklılıklar gözlenmiştir.

Ortaçağ Avrupası'nda feodal-dinsel ideolojiyi esas alan *skolastizme* karşı, insanı temel alan, insanın her şeyin ölçüsü olduğunu kabul eden bir düşünce akımı olan hümanizma, Antik dönem eserlerinin araştırılmasıyla yeniden ele alınmış, tanrının yerini insan almış, bireycilik ve laiklik gibi görüşler ön plana çıkmıştır. Hümanizma Rönesans'ın ideolojisi olmuş, edebiyat ürünleriyle halka ulaşmış, eyleme dönüşmesi ise Katolik Kilisesi'ni hedef alan sosyal ve ideolojik reformlarla olmuştur. Hümanizmanın eyleme dönüşmesinde toplumların altyapısı etkili olmuş, değişen ekonomik ve sosyal ilişkiler her toplumun kendi dünya görüşünü yaratmasına yol açmıştır. Genel anlamda bu süreçte kilisenin otoritesi kırılarak, kişi yeteneklerinin önüne açılmış, kültür, uygarlık, bilim ve sanat gelişerek Aydınlanma dönemi için gerekli altyapı hazırlanmıştır. Aydınlanma Çağı, toplumsal yaşamın ve düşünüşün aklın rehberliğinde yeniden düzenlendiği bir çağ olmuş, 1789 Fransız İhtilali ile İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi yayınlanarak en önemli hedefin insanı mutlu edecek bir yönetim biçimi olduğu kabul edilerek, din, soy, toprak egemenliğine dayalı imparatorlukların yerini eşitlik ve özgürlüğe dayalı demokratik ulus devletler almıştır.

Tanıtımı yapılan bu kitapta, yaşadığımız çağda insanın Kapitalizmin çarkı içinde adeta köle haline gelmesi eleştirisi karşısında yine insanın gelişimine ışık tutan temel ideoloji, hümanizm ele alınmıştır. Kitabın yazarı, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi Prof. Dr. İşıl Çakan Hacıibrahimoğlu'dur. Bu eserde, din, soy ve toprak egemenliğine dayalı bir imparatorluk mirasını devralan Türkiye'de, son dönem Osmanlı'dan 1950'lere kadar uzanan süreçte hümanizma kavramının algılanışı ve aldığı biçimler ortaya konulmuştur. (s. X)

Kitap, kısa bir önsözün ardından giriş, iki ana bölüm, son söz, notlar, kaynakça ve dizin bölümlerinden oluşmuştur. Giriş bölümünde hümanizma kavramının tarihsel gelişimi “Antikçağ”, “Rönesans”, “Aydınlanma” ve “Modern Dönem” alt başlıkları altında ele alınmış, Türkiye’de hümanizma algısı ise kültür, medeniyet, batılılaşma, laiklik, pozitivizm gibi kavramlar ekseninde tanımlanmaya ve tartışılmaya çalışılmıştır. Yazar burada hümanizma temeline dayanan laik devrimlerin, topluma benimsetilmesinin doğal bir gelişim değil eğitim seferberliği ile bir tür aşılama olduğunu belirtmiştir.

Kitabın birinci bölümü “Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Döneminde Hümanizma Yolundaki Düşünceler ve Çalışmalar” ana başlığı altında dört kısımdan oluşmuştur. Birinci kısımda, Türkiye’de hümanizmanın tarihsel gelişimi Antik Yunan eserlerinden yapılan çevirilerle kronolojik olarak ele alınmış, Batı uygarlığının kökünün Antik dönemle ilgisini ön plana çıkaran ve hümanizmanın aydınlanmanın ruhu olduğunun farkına varan Yahya Kemal Beyatlı ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’na dikkat çekilmiştir. İkinci kısımda Cumhuriyetin ilk yıllarında dinden referans alan siyasi ve hukuki yapının laik-ulusçu bir yapıya evrilme çabaları nedeniyle geciken hümanizma etkinlikleri ele alınmış, hümanizma ile ilgili Yunanca ve Latince’den yapılan çevirilerle birçok düşünürün çeşitli yazıları incelenmiştir. Bu düşünürlerden Hilmi Ziya Ülken, Burhan Belge ve Saffet Engin’in yazıları alıntılarla zenginleştirilerek ayrı bir başlıkta verilmiştir.

Üçüncü kısımda Hasan Ali Yücel’in Maarif Vekâlet’ine getirilmesinin ve ardından gerçekleştirilen Neşriyat Kongresi ile Maarif Kongrelerinin hümanizmanın devlet eliyle bir politika haline getirilmesindeki etkisi incelenmiştir. Erken Cumhuriyet dönemindeki tercüme çalışmalarını, Türk hümanizmasının kurulumunda bir araç olarak değerlendiren yazar, 1939’a kadar yapılan çevirilerle 1939-1950 yılları arasında yapılan çevirileri ayrı başlıklar altında dördüncü kısımda incelenmiştir.

Kitabın ikinci bölümü “Düşünce-Edebiyat-Sanat Alanının Hümanizma Tezleri ve Uygulamaları (1940-1950)” ana başlığı altında dört kısımdan oluşmuştur. Birinci kısımda, 1940’dan itibaren Yücel Dergisi’nin Türk hümanizmasını sorguladığı makaleleri ve bu kapsamda Orhan Burian’ın etkisi ve bu dergiye yönelik eleştiriler incelenmiştir. İkinci kısımda, Türkçü grubun Hasan Ali Yücel’e muhalefeti ile hümanistliğin Tevfik Fikret’le özdeşleştirilip komünizmle eş görülmesi ile aynı tartışmaların devamı “Mehmet Akif-Tevfik Fikret kavgası” ele alınmıştır. Üçüncü kısımda hümanizmanın sanat alanına özellikle müzik, sahne sanatları ve güzel sanatlar alanına yansımaları ve bu yansımada ulusal/yabancı tartışmasına yer verilmiştir. Son bölümde yazar, akla dayanan erken Cumhuriyet düşünce uygulamalarının 1950’li yıllardan itibaren dinsel-gelenekçi çevrelerce önünün kesildiğini ifade etmektedir. Gerçekten de özgürlükler adına akıl dışı yapılanmaların sahiplenildiği iki binli yılların Türkiye’sinde insanın ve özellikle kadının aklını kullanma özgürlüğü elinden alınmaktayken akılcı ve laik bir toplum yaratma amacı güdülen tek partili döneminin anti-demokratik olarak nitelendirilmesi düşündürücüdür.

Yazar bu kitabıyla hümanizmanın insanlığın gelişimindeki yadsınamaz etkisini kabul etmekle birlikte hümanizmanın aynı zamanda siyasi ve ekonomik gücü elinde bulunduran sınıflarca kullanılan bir maske olduğuna da dikkat çekmektedir. Gerçekten de uygar olarak bilinen toplumların her yönüyle ve özellikle insani yönleriyle gelişmiş olması beklenirken kendileri dışındaki insanların sömürülmesine, acı çekmelerine göz yummaları da beklenirdi. Ancak günümüzde Orta Doğu örneğinde olduğu gibi egemen güçlerin kontrolünde insanlık acı çekmektedir. Bu yüzden yazar tarihsel süreçte farklı anlamlar yüklenen hümanizmanın yeniden ele alınması gerekliliğine ihtiyaç duymuştur. Ona göre hümanizma insanın sadece insan olarak

doğmasıyla kazanılan bir kavram değildir. Cicero'nun da kabul ettiği gibi "insan ülküsü"dür. İnsanın kendini gerçekleştirebilme, yetkinleştirebilme ülküsü ve bunu sağlayabilecek eğitim yöntemidir. İnsan ancak eğitilirse insani özellikler kazanabilecektir. Eğitim akla dayalı olmalıdır. "İnsan ülküsü"nde ulaşılmak istenen nitelikler şunlardır: *"bilgi, kültür, ahlak ve ruh eğitimi, terbiye ve nezaket, kibarlık, ruh asaleti ve yüceliği, haysiyet, iyilik, iyi niyetlilik, özveri, adalet, eli açıklık, kadirbilirlik, arkadaş ruhlu olmak, şen ve neşeli olmak, şakacı ve nükteci olmak, ölçülü olmak, zevk sahibi olmak"*. Yazar, Erken Cumhuriyet dönemindeki amacın, tümüyle "insan ülküsü"nü gerçekleştirmek olmasa da dinin ve geleneklerin şekillendirdiği bir toplumdan laik ve akılcı bir toplum yaratılmasının hedeflendiğini ifade etmiştir. Gerçekten de akla dayalı eğitimle hedeflenen bu amaç, dönemin uygulayıcılarını toplum mühendisliğine yöneltmiş, verilen eğitimi alma şansı yakalayan insanlar da kendilerini geliştirme imkanına sahip olmuşlardır. Bu da bize insan ülküsünün evrimle değil eğitimle gerçekleşeceğini göstermektedir.

Yazar, bu eserde Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'de ilerlemenin hümanizmayla bağını kurmaya çalışırken batılılaşma ile hümanizmanın ilişkisini araştırmıştır. Böylelikle hümanizmanın tarihi seyrine ışık tutmakla birlikte kronolojik olarak Antik çağ düşünürlerinden itibaren Rönesans, Aydınlanma ve Modern Dönem, Osmanlı aydınları ve nihayetinde 1950'lere kadar Cumhuriyet aydınlarını bir araya getirmiştir. Bu kadar kalabalık bir düşünür kitlesinin, alıntılarla zenginleştirilmiş ve birbiriyle karşılaştırmalı fikirlerini ve eserlerini bir arada toplama çabası nedeniyle bu kitap, araştırmacılar ve diğer okuyucular için geniş imkânlar sunmaktadır. Zaman zaman düşünürlerin yaşamları özellikle akademik yaşamları hakkında da bilgiler bulabileceğimiz bu eser, özellikle Cumhuriyet'in felsefesini anlamaya çalışanlar için başucu kaynak niteliğinde. Yazar veri kaynağı olarak düşünce ve edebiyat ürünlerini kullanmış ancak güzel sanatlar, müzik ve sahne sanatı alanlarına da kısaca değinmiştir. Belki bu alanlarda yapılacak başka araştırmalar erken Cumhuriyet döneminin "insan ülküsü"ne ulaşmak konusundaki çabalarını daha kapsamlı bir biçimde ortaya koyacaktır.

Eserde başlıklar hem kronolojik hem de konu temelli tasnif edilmiş olup anlatım dili sade ve anlaşılır bir tarzdadır. Notlar, eserin sonunda bir bütün olarak verilmiştir. Özenle hazırlanan dizin kısmı, araştırmacılar için büyük bir kolaylık sağlamaktadır.

